

שמות ומה שביניהם

מטרות השיעור

- הכרות בין חברי הקבוצה דרך סוגיות מרכזיות בתכנית: מסורת משפחתית, שימור וחינוך, מפגש בין תרבויות ותוצאותיו, הורים וילדים.
- הצגת החוזה שבין המנחה לקבוצה.

רציונל

שיעור פתיחה זה מורכב משני חלקים נפרדים: הראשון - הכרות והשני - הצגת התכנית ובניית החוזה עם הקבוצה.

ההיכרות בין חברי הקבוצה היא הזדמנות לפתיחת ערוצי התחברות ראשוניים לערכים המרכזיים של "ממזרח שמש" ולצירים המרכזיים של תכנית "קמ"ח" (=קהילות מאמינות בחינוך). בשיעור זה נהפוך את הצגת השמות של חברי הקבוצה - דרך מקובלת להיכרות ראשונה - לכלי המעלה נושאים מהותיים בתכנית והמוזמן הצגת עמדותיהם של המשתתפים בנושאים אלה.

השיעור מבקש להרחיב את שמו של האדם למושג כולל יותר - זהות. נצא ממשמעות שמו של האדם אל זהותו בהקשר למעגלי חייו המשיקים למשפחה, למסורת, לחינוך, לחברה ולתרבות.

מבנה השיעור

1. א. שמות ודורות - הפעלה 60 דקות
הכרות בקבוצה על ידי הצגת שמות המשתתפים ושמות נוספים ממשפחתם. ההכרות מיועדת גם לגעת נגיעה ראשונית במכלול הנושאים שבתוכנית, מנקודת המבט האישית של כל משתתף ומשתתפת.
- ב. שמות ומשמעויות - לימוד מונחה 30 דקות
נבחן מקורות יהודיים המציגים עמדה לגבי ההרחבה של המושג "שם" למושג "זהות". כל אחד מן המקורות יעשה להעמקת ההיכרות בין המשתתפים ברבדים נוספים.
2. "חפּיבֵי לַקֶּק" - החוזה הקבוצתי 60 דקות
חלקו השני של השיעור פותח בשיר שיכוון לאלמנטים מרכזיים של דרך הלימוד ב"ממזרח שמש" ויוביל לבניית החוזה הקבוצתי.

מהלך השיעור

1. א. "שמות ודורות" - הפעלה

זמן
60 דקות

חומרים
כלי כתיבה
פתקי נייר - כמספר חברי הקבוצה כפול 3
בצבעים אדום, צהוב כחול

פתיחה

נתחיל בפעילות שדרכה נכיר קצת את החברים והחברות בקבוצה ואת הנושאים החשובים לתכנית.
הקבוצה יושבת במעגל (אפשר גם סביב שולחן). כל אחד מהמשתתפים מקבל שלושה פתקים, אחד מכל צבע.
כל משתתף רושם על פתק בצבע אדום את שמו, על פתק בצבע כחול את שם אחד מהוריו ועל פתק בצבע צהוב את שם אחד מילדיו.
כל משתתף מניח את שלושת הפתקים שלו על הרצפה בטור מולו כך שהפתק עם שם ילדיו קרוב אליו, עם שמו באמצע, ועם שם הוריו קרוב יותר למרכז המעגל. כשכל המשתתפים סיימו להניח את הפתקים, נוצרים שלושה מעגלים בשלושה צבעים שונים: הפנימי עם שם ההורים, האמצעי עם שמות המשתתפים והחיצוני עם שמות הילדים.

שאלות והנחיות לקבוצה

- לאחר הנחת הפתקים, המנחה מזמין את המשתתפים, כל אחד בתורו ותוך הצבעה על הפתקים שלו במעגל - להציג את שמו, את שם אביו או אמו ושם בנו או בתו. לאחר מכן דנים בסוגיות הבאות:
- מה הקשר בין שלושת השמות שכל משתתף כתב בשלושת המעגלים? (נעבור בסבב בין כל המשתתפים).
 - אחרי ששמענו מפי המשתתפים על הקשר בין שמות הדור הקודם, הדור שלנו והדור של הילדים - אלו הרהורים עולים בלבנו על הקשרים השונים בין השמות שכל משתתף ציין בכל אחד מן המעגלים?

למנחה

מכיוון ששיעור זה הוא שיעור פתיחה, חשוב לתת לכל משתתף ומשתתפת הזדמנות להעלות את מחשבותיהם באופן חופשי, ללא ניסיון לבחון כל רעיון לעומק ובלי לפתח דיון נרחב סביב כל נושא.
בעקבות שתי השאלות המופנות למשתתפים לאחר הפעלה, יצינו המשתתפים סיבות לבחירה של שמות בני המשפחה. חשוב לשקף מתוך דברי כל משתתף ומשתתפת את הנקודות המשמעותיות לשאלה שבמרכז השיעור: איזו משמעות יש לשמו של האדם במעגלי חיי הנושקים למשפחה, למסורת, לחינוך ותרבות? ולהזמין משתתפים נוספים להגיב לדברים שנאמרו.

נושאים מרכזיים אפשריים לדיון:

מסורת

- המודעות להיותך חוליה בשרשרת מחייבת אותך להחליט אם אתה יוצק משמעות בכל אחת מהחוליות ופועל לקידום הקשר ביניהן או נמנע מכך.
- הדילמה המתמדת בין הרצון והצורך לשמר את העבר ולהנחיל אותו לדורות הבאים (למשל, מתן שם לילד על שם הסבא) לבין הרצון והצורך בהתחדשות ובהתפתחות (מתן שמות עבריים ומודרניים).

מפגש בין תרבויות ובין דורות

- גישור בין התרבויות של המקום שממנו באה משפחתנו והמקום שבו אנו נמצאים עכשיו המלווה בתהייה המתמדת: על מה אנו מוותרים ואיזה מחיר אנו משלמים בכל גישור?
- יצירת חיבורים באמצעותנו, ההורים, בין העולם של סבא וסבתא לעולמם של הילדים.
- במידה ונושא החלפת שמות של עולים לשמות "ישראלים" חשוב לתת לו מקום.

אסיף

במהלך הדיון יש שחשבו שיש לשמר שמות במשפחה כפי שהם וללא שום שינוי, ויש שטענו שהעולם משתנה, ולכן מתן שמות "ישנים" עלול לפגוע בילד. אחרים הציעו דרך ביניים של שימור זיקה בין השמות תוך יצירת חידוש מסוים. ההיכרות חשפה אותנו להיבטים שונים של השם שלנו ושל הקרובים לנו. בעיקר עסקנו בהיבטים הקשורים למשפחה שלנו: הרצון שלנו לחדש ולשמר בד בבד, השם כמשמר מסורת, הקשר שאנו בונים בין סבא וסבתא לבין ילדנו. ראינו שהעיסוק בסוגיות הוא מורכב ומצריך מבט בו-זמני לאחר ולפנים, תוך החלטה מה אנו לוקחים ומה אנו זונחים.

למנחה

בזמן האסיף, המנחה משקף את דברי החברים בקבוצה ו גם יכול להציע חיבורים שונים בין משתתפים. כאן הבאנו הצעה לאיסוף תכנים שעלו מהקבוצה בנושא של "מסורת" בהקשר של שימור השם. אסיף בדרך דומה רצוי לקיים גם בנושאים אחרים שיעלו מהדיון והם מרכזיים לנושאי התכנית.

1. ב. שמות ומשמעויות - לימוד מונחה

זמן
30 דקות

חומרים
דף מקורות

זהו הלימוד המשותף הראשון בקבוצה. נקרא את הטקסט ולאחר מכן ננסה להבין מה הוא אומר לכל אחד מאתנו בזיקה לנושא השיעור. במהלך הלימוד יש הזמנה לפרשנות אישית ולחשיבה ביקורתית תוך שיתוף הקבוצה ברגשות, באסוציאציות ובלבטים האישיים.

לעתים, כאשר מתייחסים לאדם לא משתמשים בשמו (יעקב או רחל לדוגמה), אלא פונים אליו בכינוי המציין את מקצועו, מקום מגוריו, המראה החיצוני שלו והערכים שהוא מאמין בהם. בחלק זה של השיעור נלמד שני מקורות המרחיבים את המושג "שמו של האדם" למושגים נוספים: "זהותו של האדם", "הדימויים שהאדם מזוהה עמם".

את מוצא שלושה שמות נקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראין לו בני אדם ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולן.

מדרש תנחומא, שמות, פרשת ויקהל, סימן א

שאלות והנחיות לקבוצה

- לאילו שמות התכוון המדרש נוסף לשם הפרטי שיש לכל אחד מאתנו?
- המדרש יוצר אבחנה לגבי הדרך שבה אדם מקבל את שמותיו. ההורים והחברה קוראים בשם והוא עצמו קונה את שמו. מה ההבדל בין "לקרוא בשם" לבין "לקנות שם"?
- מי היה רוצה לשתף את הקבוצה באחד השמות שלו - בזה שהוא קנה לעצמו או בזה שהסביבה נתנה לו?

למנחה

מדרש תנחומא מציג את שמו/זהותו של האדם כבניים משלושה מרכיבים: המשפחה, החברה והאישיות. השאלה הראשונה לקבוצה מזמינה את המשתתפים לפרט את התחומים השונים המתפרטים משלושת המרכיבים, כמו מקצוע, מקום מגורים, עדה, הגדרה דתית, ערכים ואמונות. הדיון במדרש יתמקד בשני המרכיבים האחרונים מבין השלושה: חברה ואישיות.

השאלה השנייה מפנה לאבחנה שעושה המדרש בנוגע לדרך שבה מתקבל השם. בשני השמות הראשונים - משפחה וחברה - קוראים לאדם שם. מדובר אפוא הדבר במצב פסיבי המצמצם את שליטתו של האדם בשמו/בזהותו, בין אם הוא מרצה מכך בין אם לאו. את השם השלישי האדם קונה לעצמו. יש פה ביטוי לאקטיביות, למאמץ ולרצון לפעול ולקחת אחריות, שבסופם השם הופך לרכושו הפרטי של האדם שאי-אפשר לקחת ממנו.

השאלה השלישית מאפשרת חיבור של המשתתפים למדרש. החשיפה האישית שמזמינה השאלה השלישית מאפשרת העמקת ההיכרות בין חברי הקבוצה (עם זאת, בשל החשיפה הכרוכה בשאלה, כדאי להשאיר למשתתפים את הבחירה אם לענות או לא).

שני המקורות הבאים עוסקים בברכת יעקב לשני נכדיו, הבנים של יוסף, כאשר הוא רואה אותם לראשונה במצרים. נקרא את שני המקורות ברצף ולאחר מכן נדון בהם.

הַמְלֵאךְ הַגָּאֵל אֶתִי מִכָּל רֵעַ יְבָרְךָ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמִי
וְשֵׁם אָבוֹתַי אֲבָרְכֵם וַיִּצְחַק וַיְדַגְּוּ לְרוֹב בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ:

בראשית פרק מח, פסוק טז

עוד אמר דברים שהשם גורם לטובה או לרעה. לטובה, יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה. וזהו "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" (בראשית מ"ח, ט"ז) ... לכן יתפלל אדם, שכל הנקראים בשמו יהיו בהם מידות טובות האלה, לא אחת מן המידות הרעות, ושלא יקראו זרעו על אותן שמידות רעות תלויות בהן.

ספר חסידים, סימן רמד

ספר חסידים

נכתב על ידי ר' יהודה ב"ר שמואל החסיד משפירא (1140-1217) וכולל מוסר, מנהג והלכה, ביאורי תפילה ופירושים שונים.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מה הפרשנות של ספר חסידים לרצונו של יעקב שנכדיו יקראו בשמו ובשם אבותיו?
- ספר חסידים אומר "שיתפלל אדם". האם התפילה כוללת גם את האחריות של האדם שהנקראים בשמו יקבלו ממנו את מידותיו הטובות?

למנחה

הפסוקים מספר בראשית מציגים את רצונו של יעקב אבינו לקרוא לנכדיו בשם אבותיו. ספר חסידים מפרש את ה"קריאה בשם" כבניית זהותם של הנכדים על בסיס מידותיהם הטובות של אברהם, יצחק ויעקב, תוך השמטת המידות הרעות. ספר חסידים טוען שבמהלך חינוך הילדים מתקיים תהליך סינון של מכלול הערכים והמידות שאנו מעבירים להם כהורים. המלצתו של ספר חסידים להורים היא להתפלל שתהליך זה ישא תוצאות חיוביות. ההמלצה אינה כוללת "הוראות הפעלה" כיצד להנחיל לילדים רק מידות טובות. הבקשה מהמשתתפים היא לבחון את קבלת האחריות על תהליך הנחלת הערכים לילדים ולחשוב על דרך היישום המעשית.

הפסוקים מציגים בתהליך המסירה שלושה דורות ולא שניים בלבד. יש משמעות למסירה כאשר יש מקור שממנו היא יונקת (הסבא והסבתא) ומושא שאליו היא עוברת (הנכדים), כאשר ההורים הם החוליה מקשרת.

הפעילות והמקורות פתחו בפני הקבוצה חלון למרחב הנשקף מהשם של כל אחד ואחת. השם מבטא זהות רחבה יותר, המורכבת מחיבורים שונים למשפחה, למסורת, לחברה, לערכים ועוד. נגענו רק במקצת החיבורים האלה, והנושאים שעסקנו בהם יהיו המרכיבים החשובים של התכנית לאורך השנה כולה.

2. "חביבי לקק" - החוזה הקבוצתי

חומרים	זמן
דיסק עם השיר "אצלנו בכפר טודרא"	60 דקות
נגן דיסקים	
דפים עם המילים	
טוש	
לוח	
מחלקים את המילים של השיר "אצלנו בכפר טודרא" ושומעים אותו.	

אצלנו בכפר טודרא

מלים: יהושע סובול, לחן: שלמה בר

אצלנו בכפר טודרא שבלב הרי האטלס,
היו לוקחים את הילד, כתר פרחים עושים לו,
אצלנו בכפר טודרא, כתר בראש מלבישים לו,
שהגיע לגיל חמש, כל הילדים ברחוב,
חגיגה גדולה עורכים לו,
שהגיע לגיל חמש, אצלנו בכפר טודרא.
ואז את חתן השמחה שהגיע לגיל חמש,
אצלנו בכפר טודרא, מכניסים לבית הכנסת
וכותבים על לוח של עץ בדבש מאלף ועד תו
את כל האותיות בדבש ואומרים לו: חביבי לקק!
והיתה התורה שבפה מתוקה כמו טעם של דבש
אצלנו בכפר טודרא שבלב הרי האטלס.

השיר מבטא בשפה ובמוזיקה המיוחדת של שלמה בר שני מאפיינים מרכזיים של דרך הלימוד שלנו במהלך השנה.

הראשון הוא החוויה: השיר מתאר את התחלת הלימוד כטקס המשאיר רושם רב בילד ומקנה ללימוד ממד ייחודי. ב"ממזרח שמש", החוויות האישיות ולימוד התורה קשורים זה בזה. החוויות האישיות מאירות את הלימוד והלימוד יוצר חוויות אישיות.

השני הוא המתקנות: חשוב לנו שהלימוד יהיה מתוק, שכל אחד ילמד תורה מתוך רצון. נשתדל שהרצון ללמוד יגבר ויתעצם כמו שאכילת מתוק יוצרת "הרגשה של עוד".

בקבוצת לימוד הכרחי שתהיה מערכת של כללים שיבנו את המסגרת שבתוכה נעבוד, כמו מחויבות לנוכחות, הימנעות מהיעדרויות ומאיחורים, העברת הודעות, תורנות כיבוד וניקיון.

שאלות והנחיות לקבוצה

- אתם מוזמנים להציע הצעות לכללי התנהגות שיבנו את המסגרת לקבוצה.
- נרשום את כל ההצעות ולאחר מכן נחליט לגבי החשובות ביותר.

למנחה

בחלק זה של השיעור יש להציג את החוזה של המנחה עם הקבוצה : מקום הפעילות, זמנים - שעת התחלה ואורך הלימוד ו המתודות המרכזיות - לימוד מקורות יהודיים, הפעלות, תרגילים ועוד.

סיכום

נברך את עצמנו לקראת הלימוד במהלך השנה כפי שהיה מקובל מימי התנאים :

רבי נחוני ה בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפילה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפילה זו? אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי.

משנה, מסכת ברכות, פרק ד, משנה ב

שאלות והנחיות לקבוצה

- כל אחד מכן מוזמן לברך את עצמו ואת הקבוצה לקראת הלימוד במהלך השנה. לסיום אפשר לחלק עוגיות דבש או סוכריות.

שמות ומשמעויות

את מוצא שלושה שמות נקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני אדם ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולן.

מדרש תנחומא, שמות, פרשת ויקהל, סימן א

המלאך הגאֵל אתי מִכָּל רֵעַ יְבָרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבוֹתָי אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק וַיִּדְגֹּו לְרוֹב בְּקָרֵב הָאָרֶץ:

בראשית פרק מח, פסוק טז

עוד אמר דברים שהשם גורם לטובה או לרעה. לטובה, יש אדם שכל הנקראים בשמו יצליחו לגדולה. וזהו "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" (בראשית מח, טז) ... לכן יתפלל אדם, שכל הנקראים בשמו יהיו בהם מידות טובות האלה, לא אחת מן המידות הרעות, ושלא יקראו זרעו על אותן שמידות רעות תלויות בהן.

ספר חסידים, סימן רמד

ספר חסידים

נכתב על ידי ר' יהודה ב"ר שמואל החסיד משפירא (1140-1217) וכולל מוסר, מנהג והלכה, ביאורי תפילה ופירושים שונים.

חביבי לקק - החוזה קבוצתי

אצלנו בכפר טודרא

מלים: יהושע סובול, לחן: שלמה בר

אצלנו בכפר טודרא
שבלב הרי האטלס,
היו לוקחים את הילד,
כתר פרחים עושים לו,
אצלנו בכפר טודרא,
כתר בראש מלבישים לו,
שהגיע לגיל חמש,
כל הילדים ברחוב,
חגיגה גדולה עורכים לו,
שהגיע לגיל חמש,
אצלנו בכפר טודרא.
ואז את חתן השמחה
שהגיע לגיל חמש,
אצלנו בכפר טודרא,
מכניסים לבית הכנסת
וכותבים על לוח של עץ בדבש
מאלף ועד תו
את כל האותיות בדבש ואומרים לו:
חביבי לקק!
והיתה התורה שבפה
מתוקה כמו טעם של דבש,
אצלנו בכפר טודרא
שבלב הרי האטלס.

רבי נחונייה בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפילה זו? אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי.

משנה, מסכת ברכות פרק ד משנה ב